

تاریخ پژوهی

● خود در آینه دیگری

در مقدمه کتاب، مسروری و منیز با نگاهی انتقادی به نظریه شرق‌شناسی ادوارد سعید، بر آن‌اند که مواجهه اروپا با ایران در دوره پیشاستعماری باید در چهارچوبی متفاوت بررسی شود. چهارچوبی که بر گفت‌وگو، واسطه‌گری فرهنگی و تکثر درون‌متنی تأکید دارد. آنها با الهام‌گیری از نظریه‌های معاصر چون میان‌فرهنگی گرابی و شرق‌شناسی رادیکال، بر اهمیت بازسازی زمینه‌های فکری، تاریخی و زبانی آن دوره تأکید می‌ورزند. در مجموع «ایران و عصر روشنگری» کتابی است درباره شیوه‌ای که اروپا از «دیگری» برای شناخت، نقد و بازسازی خود بهره گرفت. این اثر نه تنها تابلویی تازه از تاریخ اندیشه اروپایی پیش روی خواننده می‌گذارد، بلکه فرصتی برای تأملی نو در باب گفت‌وگوی فرهنگ‌ها و بازی بازنامایی آن در تاریخ مدرن فراهم می‌آورد.

تجربه‌ای مستقیم از سرزمین‌های ایرانی داشته‌اند و مابقی هیچ شناخت دست‌اولی ارائه نمی‌کنند. در واقع این امر به این دلیل است که شمار سفرهای اروپاییان به ایران پس از سقوط صفویان به شدت کاهش یافت و از آن دوره گزارش‌های دست‌اول اندکی درباره این سرزمین در دست اروپائیان قرار گرفت. بعد از آن هم اروپائیان با عبور از عصر روشنگری به درجات بالاتری از پیشرفت دست یافته بودند و در مقابل، هرگز آوازه شکوه تاریخ و تمدن ایران آنچنان در عرصه جهان بلند نشد که برای متفکر اروپایی مناقشه‌برانگیز و محل پرسش شود.

ایران در آینه روشنگران

ایران و عصر روشنگری روایت تصویر اروپائیان عصر روشنگری از ایران است

◀ سمیرا درشتی | روزنامه‌نگار

و شناخته شده که بر مبنای مطالعات دقیق، سفرها، تجارب زیسته یا هم‌سخنی طولانی با ایرانیان در اروپا به آن دست پیدا کرده باشند. مقالات کتاب تصویری پیچیده و گاه متناقض از ایران ارائه می‌دهند. «ایران» سرزمینی که این متفکران تصویر می‌کنند گاه حتی جمع اعداد است. هم مداراجو و هم مستبد، هم منبع الهام اخلاقی و هم نمونه‌ای از انحطاط سیاسی و البته که این شناخت متناقض حتی از منظر خواننده ایرانی نیز چندان دور و خطا نمی‌نماید. تنها در دو مقاله از این مجموعه (نوشته‌های سیروس مسروری و جان کریستین لورسن، و نیز جان مارشال) بحث عمدتاً درباره اروپاییانی است که

حضور نادرشاه در ادبیات فرانسه، تحلیل زرتشتی‌گری در الهیات اروپایی یا نامه‌های خیالی یک ایرانی به انگلیسی‌ها ... همه روایت تلاش متفکران اروپایی برای بازاندیشی در «خود اروپایی» است که کتاب «ایران و عصر روشنگری» به آن می‌پردازد. این اثر به کوشش سیروس مسروری، ویتنی منیز و جان کریستین لورسن منتشر شده و مجموعه‌ای است از مقالات پژوهشگران بین‌المللی که نقش ایران را در اندیشه‌های سیاسی، دینی و فلسفی عصر روشنگری بررسی می‌کنند. کتاب برای اولین بار سال ۲۰۲۱ در «مجموعه مطالعات آکسفورد در روشنگری» منتشر شد و اکنون با ترجمه «شهریانو صرمی» از سوی نشر ققنوس در دسترس مخاطبان فارسی‌زبان قرار گرفته است. برخلاف آنچه عنوان کتاب ممکن است القا کند، این اثر نه درباره ایران قرن هجدهم، بلکه درباره بازنامایی ایران در ذهن متفکران اروپایی آن دوران است. متفکرانی که در میان کشمکش‌های فکری و سیاسی، از تصویری خیالی از ایران برای نقد ساختارهای قدرت، دین و اخلاق در جامعه خود بهره می‌گرفتند. به تعبیر منتقدان، شاید بهتر بود عنوان کتاب «عصر روشنگری و ایران» باشد چرا که موضوع اصلی آن استفاده اروپا از ایران به منظور بازتعریف خود است. نباید از خاطر دور داشت که از حدود قرن پنجم پیش از میلاد، ایران در چهره «دیگری»‌ای که در طی زمان هویت اروپایی در تقابل با آن، شکل گرفته، نقشی مهم ایفا کرده است. آنچه جایگاه ایران را در این فرآیند هویت‌سازی یگانه می‌سازد، نگرش دوگانه‌ای است که اروپا در تصویر ذهنی خود از ایران اتخاذ کرده است.

ایران و عصر روشنگری

- ویراسته: سیروس مسروری، ویتنی منیز و جان کریستین لورسن
- ترجمه: شهریانو صرمی
- انتشارات: ققنوس
- تعداد صفحه: ۳۵۸ صفحه
- قیمت: ۳۵۰ هزار تومان

● جمع‌اصدا

مواجهه با ایران در این اثر از زاویه‌های گوناگون قابل تحلیل است. برای نویسندگان این اثر، ایران بستری چندگانه برای بازتاب اندیشه‌هایی بود که در مباحثات و منازعات سیاسی درون اروپایی از آنها دفاع می‌کردند. ایران برای فیلسوفانی چون ولتر، پی‌یربل و جان مارشال بستری برای تخیل فلسفی بود، نه یک موضوع عینی

دیگری سازنده

صفویه و زرتشت؛ دو منبع الهام اروپاییان

سه محور بازنامایی دسته‌بندی می‌شود: استبداد شرقی، نمونه‌ای از تساهل دینی و ابزاری برای نقد اروپا به این معنا که صفویه گاه به عنوان دولتی متمدن و منظم تصویر می‌شد تا با ناپسامانی‌های اروپا مقایسه شود. همچنین دین زرتشت در این اثر به عنوان یکی از قدیمی‌ترین ادیان یکتاپرست مطرح است. به علاوه به مثابه منبعی برای الهام فلسفی و الهیاتی در اروپا نیز دیده می‌شود. بازخوانی مفهوم شر از منظر این دین یکی از مهم‌ترین موضوعاتی است که کتاب به آن می‌پردازد. کتاب ایران و عصر روشنگری با نگاهی تحلیلی به نحوه بازتاب صفویه و آیین زرتشت در ذهن متفکران غربی، نشان می‌دهد که این دو پدیده چگونه به ابزاری برای ساختن مفاهیم مدرن اروپا تبدیل شدند. نه صفویه در مقام یک حکومت تاریخی و نه زرتشت در مقام یک پیامبر واقعی بلکه هر دو در جایگاه «دیگری سازنده» به کار گرفته شدند تا اروپا بتواند در آینه ایران، خود را بازشناسد.

کتاب «ایران و عصر روشنگری» از دو محور مهم تاریخی در ایران بهره می‌گیرد. صفویان به عنوان نمونه‌ای از دولت‌سازی مذهبی و تعامل سیاسی با غرب از یک سو و آیین زرتشت به عنوان میراثی فکری که مفاهیم آن در فلسفه اروپایی بازتاب یافته است. البته همان‌طور که در مورد مجموعه نگاه به تاریخ ایران در این اثر صادق است، در این رابطه نیز می‌توان گفت رویکرد کتاب به صفویه و دین زرتشت نه صرفاً تاریخی بلکه نوعی بازنامایی است. یعنی صفویه و زرتشت در این کتاب موضوع بررسی مستقیم نیستند بلکه موضوع بازنامایی در ذهن متفکران اروپایی عصر روشنگری محسوب می‌شوند. در این اثر، صفویان به عنوان یکی از پرارج‌ترین مظاهر «ایران» در آثار متفکران اروپایی سده هجدهم شناخته می‌شوند. اما این ارجاعات بیشتر از آن که مبتنی بر واقعیت‌های تاریخی باشند، حاصل ذهنیت‌ها، سفرنامه‌ها، و نوشته‌های واسطه هستند. رویکرد کتاب به صفویه عمدتاً در